

Іщук О. В.
м. Запоріжжя

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ В МЕЖАХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті висвітлюється проблема актуальності дослідження становлення особистості фахівця в межах фахової підготовки студентів вищого навчального закладу. Аналізуються процеси побудови ідеального образу «Я-як-Фахівець» та співмірність реального та ідеального образів у свідомості студента вищого навчального закладу. Визначається важливість створення керованого процесу сприяння становленню особистості фахівця під час навчання у закладі вищої освіти.

Ключові слова: *активність, вищий навчальний заклад, ідентичність, особистість, ототожнення, почуття «Ми», професійна спільнота, фахівець, професійно-важливі знання, вміння, соціалізація, «Я-концепція», «Я-як-Фахівець».*

Постановка проблеми

Вступ. На сучасному етапі розвитку науки виникає потреба глибокого дослідження проблем особистісного та соціального розвитку людини. Становлення особистості відбувається у соціумі, а для повноцінного функціонування у соціальному оточенні людині слід взаємодіяти з певними соціальними інститутами. Одним з найважливіших механізмів такої взаємодії є професійні відносини, але задля їхньої ефективності суб'єкти мають бути підготовленими та, у повному значенні цього слова, — «фахівцями». Активне становлення особистості фахівця відбувається під час навчання у вищому закладі освіти і саме психологічному аналізу основних процесів у цей період присвячено статтю.

Аналіз останніх публікацій дає змогу стверджувати, що проблемами становлення особистості фахівця займалися такі науковці, як К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. Барулін, О. Бодальов, Л. Виготський, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, О. Іванова, Є. Климов, І. Кон, О. Леонтьєв, С. Максименко, Л. Міщик, А. Москаленко, В. Мудрик, Л. Орбан-Лембрик, В. Панок, В. Рибалка, Б. Федоришин, Н. Чепелева та інші.

Мета статті полягає в аналізі процесу становлення особистості фахівця в межах фахової підготовки студентів у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу

Отже, студенти у закладі вищої освіти є активними творцями та спостерігачами повсякденної реалії. Взаємодія та спілкування студентів між собою та з професорсько-викладацьким складом університету потребують активності та «включеності» у процес. Завдяки цьому, особистість студента у деяких аспектах тільки формується, у деяких – розвивається та залучає до свого «Я» нові компоненти. Особливо це стосується власних професійних уявлень. Тож, представники студентства на певному етапі навчання починають усвідомлювати власний вибір майбутньої професії, свою роль в отриманні професійно важливих знань та вмінь, свій реальний образ «Я-як-

Фахівець», конструювати ідеальний образ фахівця та порівнювати його з реальним. Ґрунтуючись на таких усвідомленнях, відбувається становлення особистості фахівця.

Спробуємо детальніше розглянути та пояснити умови становлення особистості фахівця за час навчання у вищому закладі освіти. Почнемо з того, що соціальні психологи стверджують про те, що «...активність індивіда зумовлено людською потребою належати до соціуму, сприймати, оцінювати й осмислювати його, ідентифікувати себе зі своїм народом та конкретною соціальною групою» [5, 358]. Ця думка відображає психологічну сутність необхідності активної взаємодії людини у будь-яких соціальних умовах. По-перше, особистість так чи інакше, але належить до соціуму — у широкому розумінні цього слова — являючись членом суспільства, у вузькому — членом родини; по-друге, вона сприймає стимули оточення, відповідним чином реагує на нього, а, отже, інтеріоризує отриману інформацію і відповідає на подразники вже крізь призму свого суб'єктивізму; по-третє, чи хоче цього індивід чи ні, але він все-таки ототожнює себе з оточенням, з усім, що відбувається навколо нього, адже намагається адекватно існувати, реагувати та взаємодіяти. Здобуваючи вищу професійну освіту, студент відчуває свою належність до вищого навчального закладу в цілому, до конкретного факультету, випускаючої кафедри та до студентської групи. Зважаючи на окреслені процеси, студент сприймає інформацію, що надходить з соціального оточення, з позиції ототожнення себе з вищим навчальним закладом та професією, яку він отримує. Тобто відбувається певне викривлення крізь призму ідентифікації особистості і подразники оточення відображаються у свідомості у суб'єктивному розумінні, а це розуміння ґрунтується на суттєвому впливі установок, норм, правил та цінностей вищого навчального закладу на особистість студента. Завдяки чому, людина ототожнює себе з певними представниками вищої школи, які, на її думку, є втіленням ідеального образу фахівця і на кого має рівнятися та брати приклад. Отже, все вищезазначене є спонукаючим фактором до активної праці над створенням та відповідністю власному ідеальному образу фахівця.

Первинне ототожнення себе з майбутньою професією відбувається в сфері міжособистісних стосунків у малих групах, якими є студентські групи. Відбувається це через соціальну ідентифікацію, тобто усвідомлення своєї приналежності до цієї спільноти.

Вторинне ототожнення, або інтеріоризація, відбувається на рівні великих соціальних груп та інститутів, тобто означає процес включення соціальних ролей у внутрішній світ людини. Внаслідок складається система внутрішніх регуляторів поведінки особистості, що забезпечує відповідність (або протидію) поведінки індивіда, заданим з боку суспільства зразкам і установкам. Це є життєвий досвід, здатність до оцінювання норм, тоді як на рівні ідентифікації вони здебільшого лише засвоювалися, тобто некритично сприймалися. Найважливішими факторами ототожнення особистості є феномен присутності індивіда в групі і самореалізація через неї, а також входження індивіда в більш складні структури суспільства. Мається на увазі навчання та активна співпраця в системі вищої професійної освіти, усвідомлення майбутньої реалізації власного потенціалу через професійну співпрацю, а також належність у майбутньому до різних соціальних інститутів.

Описані нами вище процеси ототожнення А. Мудрик називає соціалізацією і тлумачить їх як процес включення індивіда в систему суспільних відносин. Ґрунтуючись на такому визначенні [4, 31], спробуємо пояснити, як у цьому разі відбувається процес соціалізації, які процеси вона має у своїй структурі і яку сутність вони являють саме у вищому навчальному закладі. Тож, орієнтовна схема:

1. *Інтерналізація соціальних норм*: усвідомлено включити до своєї системи цінностей ті правила та стандарти, які є у студентській групі, на факультеті, та, врешті-решт, у вищому навчальному закладі.

2. *Засвоєння соціальних функцій*: студенти рано чи пізно починають розуміти, що і як мають робити, навчаючись у ВНЗ, і що — по його закінченню. Вже на етапі ознайомлення з основами майбутньої професії має виникати почуття професійної ідентичності, яке згодом буде лише укріплюватися.

3. *Входження в соціальну групу* (соціальна мобільність). Після інтерналізації норм та засвоєння соціальних функцій, індивід повноцінно входить до соціальної групи, стає її невід'ємною частиною. З'являється усвідомлення професійної ідентичності, людина вже говорить про себе як частину професійного товариства, як рівного серед фахівців.

Ґрунтуючись на цій схемі, допускаємо, що результатом соціалізації студента є:

- вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісні орієнтації;
- формування життєвого ідеалу;
- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;
- формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності;
- створення власної моделі моральної поведінки фахівця;
- оволодіння формами ділового спілкування;
- опанування професійної діяльності тощо.

Успішний процес соціалізації можливий за умов усвідомлення власної ідентичності особистістю, і вже на ґрунті цього формуються соціальні якості, знання, вміння, відповідні навички, що дає можливість стати дієздатним учасником соціальних відносин. Соціалізація відбувається як в умовах стихійного впливу на особистість різних обставин життя, так і за умови цілеспрямованого формування особистості.

«В процесі соціалізації формується самосвідомість людини. Вона включає в себе вміння бути самостійним, відповідальним та активним у власних судженнях і діях. Сформованість самосвідомості реалізовується в прагненні індивіда віднайти сенс життя, усвідомити детермінанти та наслідки власної діяльності» [5, 359]. І ми рухатимось дещо далі, наголошуючи, що сформованість самосвідомості у вищому навчальному закладі проявляється також і в прагненні оволодіти професією, аби знайти достойне місце у суспільстві, усвідомити свою професійну належність та, успішно реалізовуючи свій потенціал, соціалізуватися у професійній діяльності, тобто максимально наблизитися до ідеального образу «Я-як-Фахівець».

Але соціалізація особистості у вищому навчальному закладі не завжди може бути такою райдужною, якою ми її висвітлювали вище. Варто додати, що особистість, протиставляючи або ототожнюючи себе з соціумом, зі стратегіями та ролями, які в ньому існують, диференціює або ідентифікує себе як члена певного суспільства, групи

тощо і оцінює це позитивною чи негативною характеристикою. Залежно від спрямованості цієї характеристики можуть виникати певні бар'єри у соціальній взаємодії. Якщо такі бар'єри не найкращим чином впливають на засвоєння визначеної та схвалюваної поведінки, норм, цінностей та відповідної системи знань, можемо стверджувати, що це не сприятиме успішній соціалізації особистості та усвідомленню себе як повноцінного члена певної соціальної реальності.

Вище було подано негативний аспект соціалізації загалом у ВНЗ. Стосовно ж соціалізації як входження у професію та професійні відносини, то ці процеси також можуть мати негативний відтінок у своєму становленні. Приміром, при первинному знайомстві з професійно важливими знаннями, студент може зрозуміти неправильність власного професійного вибору, нецікавість інформації, яку він отримує у стінах закладу вищої освіти, усвідомити власне небажання пов'язувати своє майбутнє з обраною спеціальністю, неможливість реалізації отримуваних знань на практиці та, як наслідок, безробіття.

У статті ми прагнемо показати розуміння щодо входження студента до соціальної реальності вищого навчального закладу з метою становлення особистості фахівця як активного пристосування та засвоєння норм, цінностей, стрижневих атрибутів того соціального інституту, до якого потрапляє індивід. Вступаючи до вищого навчального закладу, особа стає об'єктом впливу, вона перебуває та усвідомлює себе у новій соціальній ситуації, соціальній ролі, відчуває на собі дію формуючих факторів вишу, усвідомлює новоутворення у своїй системі цінностей та розширення власної «Я-концепції». Студент «пропускає» через себе усі процеси, що відбуваються з ним за час навчання і стає активним носієм та поширювачем набутого досвіду, яким би він не був. Тож, спершу студент сприймає запропоновані закладом вищої освіти умови, сприймає запропоновану інформацію тощо і у певний момент усвідомлює та включає до власної структури «Я» нові компоненти досвіду, які сформувалися завдяки новому, набутому у вищому навчальному закладі. Згодом людина починає відтворювати привласнені до своєї «Я-концепції» ключові, загальні для цієї соціальної групи атрибути та досвід перебування у ній. Таким чином, процес перебування у ВНЗ та отримання фахової підготовки, перетворює свого об'єкта впливу (студента) на діючого суб'єкта (фахівця), який поширює набуті ним знання.

Становлення особистості фахівця у вищому навчальному закладі не є нашаруванням чогось зовнішнього на внутрішнє, наприклад, професійних знань на особистісні якості. Все значно складніше та глибше. Нам здається, що одним із завдань вищого навчального закладу є максимально ефективно розкрити внутрішні якості, задатки, за допомогою зовнішньої дії — навчання професії. Треба пам'ятати, що студент може пройти професійну підготовку у ВНЗ як позитивно, що забезпечить йому високий рівень професійної ідентичності, так і негативно, що викличе розчарування у професійній діяльності. І заклад вищої освіти має всі можливості для того, аби правильно спрямувати процеси ідентифікації та соціалізації своїх студентів, варто лише звертати увагу на ці феномени в організації, якою виступає вищий навчальний заклад. Адже завдання вищого навчального закладу — аби студенти отримували якомога

більше соціального досвіду, який би підкреслював значимість вищого навчального закладу у житті особистості.

Спробуємо визначити причини в актуальності перебування студента саме у вищому навчальному закладі з метою відповідності та приналежності до певного професійного угруповання. Отже, ґрунтуючись на дослідженнях Р. ван Діка, особистість постійно відчуває потребу в належності, ототожненні з кимось або чимось, що приводить до відчуття власної значущості: «Ідентифікація з певною групою є складовою частиною «Я-концепції» людини. Кожна людина прагне мати найпозитивнішу «Я-концепцію» та почуття самоцінності» [1, 78]. Можемо зробити висновок, що у нинішній час кожна людина відповідальна за свій вибір, за стратегію поведінки в умовах соціальної адаптації, за визначення своєї ідентичності на шляху соціалізації в непростих соціально-економічних умовах. Внаслідок цього актуальним постає питання щодо пошуку кожної особи свого особистісного бачення, самоусвідомлення, аналізу власної ідентичності, дослідження процесу соціалізації та свого соціального статусу у суспільстві.

Отже, чисто когнітивний компонент усвідомлення себе як члена професійної групи можна означити терміном «самокатегоризація» або «самовизначення» [1, 33]. Це є необхідною передумовою для становлення інших компонентів, котрі приведуть до емоційної прив'язаності й професійної спільноти та можуть бути означені як ідентифікація з групою.

«Людина прилучається до тієї чи іншої групи переважно тому, щоби стати її частиною, досягнути почуття «Ми» та «Я» серед «Ми», що позбавляє її самотності, дає відчуття сили і впевненості, спонукає до продуктивного життя в групі у процесі міжособистісної взаємодії, сприяє збагаченню власного індивідуального досвіду» [5, 359].

Згідно з теорією соціальної ідентичності, «...людина ідентифікує себе з групою тому, що таким чином вона може розвивати чи оцінити свою самоцінність. Події, які повинні стимулювати єдність між організацією та окремою людиною, стимулюють збільшення ідентифікації, у результаті чого посилюється почуття самоцінності» [1, 88]. Отже, підтримуючи процеси ототожнення особистості студента з вищим навчальним закладом, відбувається підтримка в образі «Я» значущих позитивних компонентів.

Одним із завдань професійного навчання у виші є формування стійких позитивних уявлень про себе як про представника конкретного закладу та певної професії і, звичайно ж, майбутнього фахівця. З таким надбанням, студент відчуває себе належним до певної професійної спільноти, відчуває себе спроможним реалізовувати професійно важливі цілі.

Із огляду на це, студент свідомо, а іноді й підсвідомо, редагує власний образ професійного «Я» через відображення образу свого педагога, адже його образ є ідеальною моделлю фахівця. Звичайно, все це впливає на розширення та доповнення «Я-концепції» студента як майбутнього фахівця. І це має стати предметом пильної уваги дослідників вишу, бо цілеспрямований вплив на формування особистостей студентів як майбутніх фахівців з максимальною ефективністю та мінімальними затратами можна безперервно здійснювати впродовж всього навчання.

Одним з найважливіших завдань для співробітників вищого навчального закладу є створення, підтримка та постійне відтворення у свідомості студентів ототожнення з майбутньою професією і, як наслідок, професійною спільнотою. Адже ідентифікація з вишом створює відчуття «Ми» та приводить до того, що співробітники, студенти довіряють та позитивно ставляться навіть до тих співробітників, яких вони особисто не знають, і до тієї інформації, яка поширюється співробітниками.

Так чи інакше, а ВНЗ забезпечує студентів необхідними для їхнього навчання матеріальним обладнанням, кваліфікованим викладацько-професорським складом, можливістю брати участь у різноманітних тренінгах, семінарах, конференціях тощо. І якщо студент починає це відзначати та цінувати, то є можливість того, що він почне сприймати це як внесок в його особистий розвиток. Усе це позитивно впливає на самоцінність особистості і розвиває його ідентифікацію з ВНЗ. Наголошуємо на тому, що потрібно стимулювати психологічну єдність із ВНЗ, із факультетом, на якому навчається студент та професією, яку він отримує та з якою прагне пов'язати своє майбутнє.

Хочеться ще розглянути особливості становлення особистості фахівця саме під час навчання у закладі вищої освіти. Адже період ранньої дорослості або студентський вік пов'язаний з процесами побудови моделі власного професійного життя, становлення професійної приналежності та включення професійно важливих якостей до структури особистісної «Я-концепції». В. Злишков, наприклад, говорить про «...прагнення суб'єкта оволодіти знаннями, навичками та вміннями самодіагностики, своє рідного «примірювання» до себе професійно значущих особливостей характеру, поведінки, спілкування» [2, 130]. А це своєрідне «примірювання» й відбувається під час навчання у вищій школі, коли студенти отримують професійно важливі знання, намагаються відповідати образу фахівця, ототожнюють своє майбутнє з певним видом діяльності.

Зважаючи на дослідження Б. Ананьєва, робимо висновок, що студент, навчаючись у закладі вищої освіти, має усі можливості для формування особистості фахівця. Студент опановує не лише наукові основи професійного знання на когнітивному рівні, а й формує емоційний рівень ціннісне ставлення до професії, уявлення стосовно себе у цій професії, співмірність свого «Я-реального» з образом «Я-ідеального» у майбутній професійній діяльності.

Але, нагадаємо, що ототожнення себе з обраною професією відбувається не лише крізь призму засвоєння науки «Логіка», а й за спілкуванням з викладачами вищого навчального закладу на лекціях, практичних чи позааудиторних заняттях. Викладач вишу позиціонує себе як фахівець, отже, процес його співпраці зі студентами зумовлений саме цим: і стиль, і манери, і демонстрація особистісних та професійних якостей — все підпорядковується його прояву професіоналізму. Як зазначає Г. Микитюк, «...можливість ідентифікації студента з викладачем слід розглядати у зв'язку з авторитетністю викладача, його високого ступеня значущості (референтності) як особистості, так і носія професійно-педагогічних цінностей» [4, 247]. Вважаємо, що необхідно заохочувати студентів ідентифікувати себе з викладачами професійно спрямованих дисциплін, бо, на нашу думку, це сприяє формуванню власного професійного образу.

Отже, внаслідок адекватної професійної підготовки студента, маємо отримати самоусвідмлювану особистість з єдиним уявленням про свій образ «Я-як-Фахівець» з

відчуттям самоототожнення себе і професійної діяльності.

Зазначимо ще раз, що особистість не народжується з готовим образом фахівця, його становлення супроводжується багатьма факторами. Можна з упевненістю стверджувати, що образ «Я-як-Фахівець» ґрунтується на сприйнятті особистісної ідентичності, оцінюванні власних якостей та наявності ідеального образу фахівця. Під час отримання професійної освіти, важливим кроком до становлення особистості фахівця є його ідеальний образ. Причому, чим позитивнішим буде цей образ, тим дужче буде професійне прагнення, і навпаки, менш привабливим образ — слабша професійна спрямованість.

При формуванні професійної «Я-концепції» важливими є такі фактори: сформованість індивідуальних стереотипів цієї професії, співмірність їх з поглядами, вироблених у суспільстві; вплив групових експектацій на дотрудовій стадії соціалізації та розвиток образів професії як процес співмірності людиною власних життєвих цілей, задатків, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації в сфері праці. Для формування особистості фахівця, студенту потрібна власна усвідомлена співмірність особистісних уявлень стосовно майбутньої професії, від чого залежатиме успіх інтеграції та адаптації у реальну професійну робочу ситуацію.

Формуванню ототожнювання з професійною діяльністю можуть сприяти усвідомлена потреба у самореалізації в професії, здатність адаптуватися і долати себе у складних, мінливих ситуаціях та умовах модернізації сучасного суспільного устрою, можливість знайти той аспект у професійній діяльності, який буде найбільш адекватним засобом для самореалізації та самовдосконалення себе у професії.

Первинне становлення особистості фахівця у статті розглядається певним чином як результат фахової підготовки та професійного навчання. Маємо на увазі ідентичність особи, яка стає результатом професійного становлення за умов у студента належного рівня усвідомлення необхідності реального професійного навчання заради майбутнього саморозвитку і самовдосконалення в професії.

Висновки

Підсумовуючи все вищезазначене, можемо свідчити про те, що соціально-професійне оточення, у якому знаходиться студент, найчастіше обмежується стінами вищого навчального закладу, професорсько-викладацьким складом факультету та студентською групою. Це оточення тією чи іншою мірою, але все ж впливає на становлення особистості фахівця сьогоденного студента.

Отже, результатом фахової підготовки студентів вищого навчального закладу є становлення особистості фахівця, яка включає в себе глибокі теоретичні професійно важливі знання, якісне володіння практичними професійними навичками і вміннями, здатність до вирішення всього комплексу професійних завдань у різних умовах, а також успішна професійна та міжособистісна соціальна взаємодія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ван Дик Р. Преданность и идентификация с организацией / Р. ван Дик ; пер. с нем. — Х. : Гуманитар. центр Л. — 2006. — 142 с.

2. Зливков В. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології / В. Зливков // Соціальна психологія. — 2006. — № 5. — С. 128–136.

3. Микитюк Г. Ю. Місце професійної ідентичності у формуванні особистості майбутнього вчителя / Г. Ю. Микитюк // Філософія, соціологія, психологія : зб. наук. пр. — Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. — Вип. 12, ч. 2. — С. 146–249.

4. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Академия, 2006. — 304 с.

5. Овчаренко О. В. Глибинно-психологічні чинники формування соціалізації та асоціалізації особистості / О. В. Овчаренко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. — К., 2009. — Т. XI, ч 1. — 620 с.

Ищук О. В.

СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА В РАМКАХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье освещается проблема актуальности исследования становления личности профессионала в рамках профессиональной подготовки студентов высшего учебного заведения. Анализируются процессы построения идеального образа «Я-как-Профессионал» и соотношение реального и идеального образов в сознании студента высшего учебного заведения. Определяется важность создания управляемого процесса содействия становлению личности профессионала во время учебы в заведении высшего образования.

Ключевые слова: *активность, высшее учебное заведение, идентичность, личность, отождествление, чувство «Мы», профессиональное сообщество, профессионал, профессионально важные знания, умения, социализация, «Я-концепция», «Я-как-Профессионал».*

Ischuk O. V.

A PROFESSIONAL PERSON BECOMING IN THE TRAINING OF STUDENTS IN HIGHER ACADEMIC INSTITUTIONS

The article highlights the problem of the relevance of the study of personality in the professional training of students in higher academic institutions. The processes of constructing an ideal image of the «I-as-professional» and the correlation of real and ideal images in the minds of students of higher educational institutions. Determined by the importance of creating a managed process of promoting a professional identity while studying at an institution of higher education.

Key words: *activity, higher education, identity, personality, identity, a sense of «we», the professional community, professional, professionally important knowledge, skills, socialization, «self-concept», «I-as-professional».*